

Плани практичних занять і завдання для самостійної роботи

Практичне заняття 1-3.

Тема: методика «Малюнок неіснуючої тварини»

Проведення методики студентами на собі, робота у групах, аналіз і інтерпретація одержаних малюнків, а також малюнків, запропонованих викладачем, згідно з наданою схемою інтерпретації.

Малюнок неіснуючої тварини

Інструкція: «Придумайте і намалюйте тварину, якої насправді немає, ніколи не було і яку до Вас ніхто не придумав - ні в казках, ні в комп'ютерних іграх, ні в мультфільмах. Придумайте їй неіснуючу назву».

Аналіз і інтерпретація результатів.

1. Композиційні характеристики малюнка:

Розташування на аркуші:

Гармонійним є розташування малюнка за середньою вертикальною віссю аркуша або якщо малюнок трохи зсунутий вправо.

Положення малюнка ближче до верхнього краю аркуша (чим ближче, тим більш виражено) трактується як висока самооцінка, невдоволення своїм становищем у соціумі, прагнення його підвищити, недостатність визнання з боку оточуючих, як претензія на просування і визнання, тенденція до самоствердження.

Положення малюнка в нижній частині - зворотна тенденція: невпевненість у собі, низька самооцінка, пригніченість, нерішучість, незацікавленість у своєму становищі в соціумі, у визнанні, відсутність тенденції до самоствердження.

Розташування малюнка ближче до лівого краю аркуша або орієнтація голови тварини в профіль вліво - може означати «погляд у минуле», значимість минулих подій. Також це може бути і орієнтація на якісь внутрішні критерії, пасивність, інтроверсія, схильність до рефлексії. Малюнок сильно зрушений вліво - негативізм.

Розташування малюнка ближче до правого краю аркуша може означати орієнтацію на майбутнє, прагнення до дії, екстравертність, тобто

спрямованість людини зовні, орієнтація на зовнішній світ, а також втілення ідей і планів в життя.

Розмір малюнка на весь лист – схильність до афектів, емоційної нестійкості, тривога на момент обстеження, іноді імпульсивність, гіперактивність.

Зменшений розмір малюнку (1/3 аркуша) – низька самооцінка, депресія.

2. Графічні особливості

Натиск на олівець – показник психомоторного тону:

Чіткі тверді лінії з середнім рівномірним натиском, чіткими з'єднаннями – норма.

Плавна лінія з середнім натиском – хороший контроль афективності.

Слабкий натиск – астенизація, пасивність, невпевненість в своїх силах.

Сильний натиск – емоційна напруженість, імпульсивність.

Натиск сильно змінюється – емоційна лабільність.

Особливості ліній

Штрихові лінії – тривожність як риса особистості.

Множинні лінії – тривога як стан на момент обстеження, стресовий стан, іноді імпульсивність.

Ескізні лінії – намагання контролювати тривогу, тримати себе в руках.

Лінії, що не попадають в потрібну точку, – імпульсивність.

Лінії, не доведені до кінця – астенія.

3. Змістовна інтерпретація

Тип тварини

Реально існуюча з реальною назвою – низький рівень розвитку уяви.

Вимерла тварина – бідна уява.

Побудована за стандартною моделлю:

а) складова (голова, тулуб і т.д.) – чим менше схожа тварина на реальну, тим вище рівень уяви;

б) цілісна – більш високий рівень уяви;

в) людиноподібні тварини – потреба в спілкуванні, є типовим для підлітків;

г) механічні конструкції – неконформність, нестандартність мислення, труднощі в спілкуванні;

Побудована за оригінальною моделлю – творчий підхід до завдання, художній підхід до дійсності.

Химерність малюнку – демонстративність.

Тематично тварини діляться на загрозливих, таких, яким загрожують, і нейтральних. Це символізує відношення до свого Я, уявлення про своє положення в світі, начебто ідентифікація себе за значущістю з цією твариною.

Уподібнення тварини, що намальована, людині (положення прямоходіння, дві «лапи», дві «руки», людський одяг на тварині, схожість морди на обличчя) свідчать про інфантильність, емоційну незрілість. Чим більше виражено олюднення тварини, тим більше виражені ці риси.

Деталі:

Голова.

Поворот голови:

Вправо – активність, тенденція до дії.

Вліво – пасивність, інтроверсія, рефлексія. Іноді нерішучість, побоювання активних дій.

Положення анфас – прямота, егоцентризм.

Великий розмір голови відносно тіла – цінування в собі і оточенні раціонального початку.

Більше однієї голови – внутрішньо особистісний конфлікт.

Вуха – зацікавленість в інформації, значущість думки оточуючих про себе.

Заштриховані великі вуха, гарно промальовані – настороженість, тривожність.

Рот.

Трохи відкритий з язиком – велика мовна активність, балакучість.

Трохи відкритий з промальованими губами – чуттєвість.

Відкритий зачорнений рот – недовіра, побоювання, страхи.

Наявність зубів – вербальна агресія.

Очі – символ переживання страху.

Великі очі, з різко промальованою зіницею або пусті – ознака страху.

Вії – демонстративність.

Ніздрі – агресивність.

На голові можуть бути деталі:

Рога – ознака захисту або агресії (в залежності від форми).

Зачіска, пір'я – демонстративність, самоприкрашення, чуттєвість.

Шия:

Довга – гарний контроль.

Надлишок органів відчуття говорить про тривожність.

Контур фігури – характеристика взаємодії «Я» і соціуму.

Прямокутний або квадратний – низький рівень соціалізації.

Зброя, клики, кігті, шипи – показники агресивності.

Панцир, луска – потреба в захисті, побоювання агресії.

Опорна частина фігури – лапи, ноги – відчуття стабільності або нестабільності.

Стабільна фігура – обдуманість вчинків і дій.

Нестійка фігура – імпульсивність, поверховість, необдуманість прийняття рішень.

Багато однотипних кінцівок – конформність.

Додаткова опора – нестійкість.

Характер з'єднання ніг з корпусом – це характер контролю за своїми міркуваннями, висновками, рішеннями (з'єднані точно, ретельно, неохайно, слабо, не з'єднані зовсім).

Елементи, що піднімаються над рівнем фігури (пір'я, крила, щупальці)

Функціональні деталі – впевненість в собі, саморозповсюдження, охоплення різних областей людської діяльності, захват місця «під сонцем».

Крила інтерпретуються залежно від того, для чого вони потрібні. Якщо для польоту – схильність до фантазування, відходу від проблем, бажання піднятися і зайняти більш високе положення. Якщо потрібні для захисту – боязнь неприйняття, відкидання.

Деталі для прикрашення – демонстративність, намагання звернути на себе увагу, манірність.

Хвіст – ставлення до власних дій і рішень (поворот вправо) або думок (поворот вліво). Вверх – позитивна оцінка, вниз – негативна.

Фігура кола (нічим не заповнена) – тенденція до скритності, замкненості, небажання тестуватися.

Якщо в малюнку зустрічається сукупність певних факторів, це може свідчити про наявність деяких **емоційних особливостей**, а саме:

Депресивні тенденції: зменшення розміру, кутове розташування.

Тривога: штриховка, множинні лінії, дуже великий малюнок або такий, що не вміщується на аркуші, надлишок органів відчуття.

Емоційна лабільність: коливання сили натиску, деталізованість і охайність малюнка сильно варіюються.

Емоційна ригідність: надлишок деталей, підвищена охайність і ретельність малюнка.

Астенія: слабкий натиск, тонкі лінії, незавершеність малюнка.

Іпохондрія: внутрішні органи, судини.

Особливості сфери спілкування:

Екстраверсія: багато кінцівок в різні сторони, відкрита поза.

Інтроверсія: притиснуті до тіла кінцівки, закрита поза.

Пряма агресія: загострені лінії, кути, зброя, шипи, рога, кігті, зуби, ніздрі.

Захисна агресія: кутові виступи у всі сторони.

Боязнь агресії: панцир, броня, луска, раковина, товста шкіра.

Низька соціалізація: агресія, незграбність, прямокутність форм.

Демонстративність, інфантильність: прикраси, вії, назва, химерність малюнка.

4.Інтерпретація назви

Раціональне поєднання змістовних частин («бегекіт», «мухожер» і т.п.) – показник раціональності, конкретної настанови при орієнтуванні і адаптації.

Книжково-наукова назва іноді з латинським суфіксом або закінченням («кратопілу») – показник демонстративності, спрямованої на демонстрацію власного розуму, ерудиції, знань.

Іронічно-гумористична назва («пузиренд») – іронічне, поблажливе ставлення до оточуючих.

Інфантильні назви, часто мають елементи, що повторюються («мяу-мяу», «кіс-кіс») – інфантильність.

Дуже довгі назви («аберосинтиклірон») – схильність до фантазування, часто захисного характеру.

Практичне заняття 4-6.

Тема: методика «Малюнок сім'ї». «Кінетичний малюнок сім'ї». «Сім'я тварин».

Проведення методики студентами на собі, робота у групах, аналіз і інтерпретація одержаних малюнків, а також малюнків, запропонованих викладачем, згідно з наданою схемою інтерпретації.

МЕТОДИКА «МАЛЮНОК СІМ'Ї»

Проведення тестування: аркуш перед досліджуваним кладуть горизонтально.

Інструкція: «Намалюйте на цьому аркуші свою сім'ю».

На питання, яку сім'ю малювати, відповідати можна: «Я не знаю, хто входить у вашу сім'ю. Ви це знаєте краще за мене».

Протягом тестування слід відзначати наступне:

- послідовність малювання деталей;
- паузи;
- стирання деталей;
- спонтанні коментарі;
- емоційні реакції та їх зв'язок з зображуваним змістом.

Після виконання малюнка потрібно з'ясувати, хто є хто з намальованих членів сім'ї (питання слід ставити НЕ «Це - тато?», А «ХТО це? А це?»).

При опитуванні можна з'ясувати, чому дитина не намалювала кого-небудь з членів сім'ї (якщо так сталося). При розмові слід уникати прямих запитань і не наполягати на відповіді, оскільки це може викликати тривогу та захисні реакції.

Крім питань дитині можна запропонувати рішення декількох ситуацій для виявлення позитивних і негативних стосунків у сім'ї (Хоментаскас):

1. Уяви собі, що ти маєш два квитки в цирк. Кого б ти покликав піти з тобою?
2. Уяви, що вся твоя сім'я йде в гості, але один з вас захворів і повинен залишитися вдома. Хто він?
3. Ти будуєш (малюєш) з конструктора будинок і у тебе не виходить. До кого ти звернешся за допомогою?
4. У тебе є «N» число квитків (на один менше, ніж членів в сім'ї) в кіно на цікавий фільм. Хто залишиться вдома?
5. Уяви собі, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би ти хотів там пожити?
6. Сім'я грає в цікаву гру, але вас на одну людину більше, чим треба для гри. Хто не гратиме?

При інтерпретації методики необхідно знати реальний склад сім'ї та наявність домашніх тварин.

Аналіз малюнку

I. Композиція

1. Розташування малюнка на аркуші:

- В центрі листа - сприятлива сімейна ситуація.
- На нижній частині листа - почуття неповноцінності в сімейній ситуації, депресивний, пригнічений стан.
- Зрушений вгору - оптимістичне бачення сімейної ситуації.
- Ізольованість зображення сім'ї від решти простору листа - замкнуте життя сім'ї, її ізольованість від соціального оточення.

2. Розмір фігур:

- Особливо велике зображення себе - претензія на чільну роль в сім'ї.
- Особливо велике зображення батька - уявлення про його велику значущість в сім'ї.

- Особливо велике зображення брата або сестри - уявлення про його (її) домінуючу роль в родині, і, може бути, ревності.
 - Особливо дрібне зображення себе - пригніченість або відторгнення, також - гіперопіка.
 - Особливо дрібне зображення батька - уявлення про його меншовартість в сім'ї.
 - Особливо дрібне зображення брата або сестри - конкурентні відносини.
3. Величина окремих фігур відносно один одного:
- Найбільша - найзначніша, домінантна фігура.
 - Найменша - навпаки, найменш значуща фігура.
 - При типовому розподілі величина фігур зменшується в ієрархічній системі: батько – мати – дитина.
4. Розташування фігур на аркуші відносно один одного:
- Просторова дистанція = психологічна дистанція.
 - Поміщає себе поруч з тим, з ким у нього найбільш тісні емоційні відносини.
 - Відстань всіх членів сім'ї один від одного - роз'єднаність членів сім'ї, слабкість емоційних контактів між ними.
 - Розміщення себе на відстані від інших - відчуття своєї ізольованості в сім'ї.
 - Спрямованість членів сім'ї один до одного, просторова близькість, контакт рук - тісні емоційні контакти в сім'ї.
 - Зображення члена сім'ї зі спини або в профіль, відвернувшись від інших - конфліктні відносини з цим членом сім'ї.
 - Надщільне розташування фігур - надтісні зв'язки в родині, симбіотичні відносини, може бути потреба в емоційній близькості.
 - Розташування дітей і дорослих окремими групами - ослаблення емоційних зв'язків між дітьми і батьками.

II. Послідовність в малюванні:

В першу чергу малюють емоційно значущу улюблену фігуру.

Емоційно незначну фігуру малює останньою.

III. Графіка в малюнку:

- Акуратніше всіх промальований найбільш значимий член сім'ї.
- Лінія слабка, переривчаста - почуття неповноцінності в сімейній ситуації.
- Штрихування, лінія з сильним натиском, стирання, подвійні або переривчасті лінії - тривожність.
- Натиск сильно варіює - емоційна лабільність.
- Закреслення якоїсь фігури, недбале або схематичне зображення - конфліктне, іноді - вороже ставлення до неї, може бути відсутність емоційної прихильності до сім'ї.
- Наявність штрихування голови, обличчя у окремих зображених членів сім'ї - конфліктне ставлення до них.

IV. Зміст малюнка:

1. Порівняння намальованого складу і реального:

Намальована кількість членів сім'ї дорівнює реальному - сприятлива сімейна ситуація.

Спотворення за рахунок зменшення:

- намальовано менше членів сім'ї, ніж в реальності - досліджуваний забуває намалювати людину, з якою існує конфліктна ситуація, конкурентів - брати, сестри, або того, кого боїться; також може бути мала значимість цієї людини для дитини, негативне (амбівалентне) ставлення до неї.
- забуває намалювати себе - відчуженість, почуття власної знедоленості в сім'ї.
- малює тільки себе - яскраво виражений егоцентризм, можна запідозрити якусь істероїдність (якщо малюнок дуже великий), а якщо малюнок маленький - песимізм, самотність.

- малює себе першим і великим - демонстративність і завищена самооцінка.

Спотворення за рахунок збільшення:

- включення домашніх тварин (яких немає в сім'ї дитини) - дефіцит спілкування, потреба в емоційному теплі;
- наявність членів сім'ї, відсутніх в реальності - сприйняття своєї сім'ї як недостатньої, збиткової (наприклад, якщо малює батька, який з ним не живе - бажання спілкуватися з батьком, отримати від нього увагу і т.д.);
- включення в сім'ю «неіснуючих» брата, сестру, племінника і т.д. - аффелятивна потреба (бажання піклуватися про кого-небудь);
- іграшка (або якийсь предмет) розташована між членами сім'ї - бар'єр, можливо, конфліктні відносини з цими членами сім'ї;
- велика кількість предметів на малюнку - збіднення емоційного життя сім'ї.

2. Аналіз намальованих фігур:

- Фігура може бути яскраво декорована - значуща фігура.
- Кисті рук промальовані - наявність емоційних контактів між членами сім'ї.
- Хтось намальований без рук - символічне обмеження активності цього члена сім'ї.
- Дитина малює себе без рук - обмеження власної агресії (боязнь своєї агресії).
- Акуратніше всіх промальований зазвичай найбільш значимий, улюблений член сім'ї.

Агресивна символіка:

Кулак, піднятий догори, велика долоня, гострі нігті, зброя або гостре знаряддя в руках - агресія на рівні поведінки.

Зуби - вербальна агресія цього члена сім'ї.

Таким чином, у результаті аналізу методики «Малюнок сім'ї» можна виявити уявлення автора малюнка про різні аспекти його сімейної ситуації: відносини домінування - підпорядкування в сім'ї, характер емоційних зв'язків між членами сім'ї, наявність конфліктогенних зон в сім'ї, агресивні прояви тих чи інших членів сім'ї, а також порушення внутрішньосімейних контактів.

Кінетичний (динамічний) малюнок сім'ї

Інструкція: «Намалюй малюнок, в якому кожен член сім'ї що-небудь робить» (за Р. Бернсом і С. Кауфман).

(За Венгером: «Потрібно намалювати сім'ю так, щоб кожен член сім'ї щось робив, був чимось зайнятий»).

Основна мета застосування методики «Кінетичний малюнок сім'ї»: отримати більш повну інформацію про те, як досліджуваний сприймає розподіл ролей (функцій) в родині. Діагностична спрямованість цього додаткового варіанту більш очевидна, ніж у вихідного тесту, і при певній установці досліджуваний може свідомо спотворити варіанти. Тому часто за кінетичним малюнком важко оцінити емоційні стосунки між членами сім'ї.

Після того, як дитина зобразила малюнок, необхідно дізнатися у неї, що саме робить кожен член сім'ї. Бесіда після закінчення малювання містить приблизно такі питання:

1. Хто намальований на малюнку?
2. Що робить кожен член сім'ї?
3. Де вони знаходяться?
4. Їм весело або нудно?
5. Хто з них найщасливіший / нещасний і чому?

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

1. Аналіз структури малюнка.

1) Порівняння складу намальованої сім'ї з реальною:

а) Якщо сім'я намальована в повному складі - це ознака емоційного благополуччя сім'ї.

б) Якщо на малюнку зображено не повний склад сім'ї, це може означати невдоволення сімейною ситуацією, наявність емоційних контактів в сім'ї і навіть агресію.

в) Випадок, коли на малюнку взагалі немає людей або коли зображуються люди, не пов'язані з сім'єю, може свідчити про:

- Деякі травматичні переживання з приводу сім'ї;
- Про почуття знедоленості, покинутості (наприклад, діти з інтернату);
- Про аутизм;
- Про високий рівень тривожності, пов'язаний з почуттям небезпеки;
- Про відсутність контакту між психологом і дитиною.

2) Зменшення складу сім'ї на малюнку - дитина не малює тих, хто для неї найменше емоційно привабливий, або тих, з ким у неї існують конфлікти в родині.

3) Якщо дитина не малює себе або малює тільки себе, це означає відсутність почуття спільності з родиною.

3) Збільшення складу сім'ї на малюнку:

а) незадоволені психологічні потреби в рівноправних зв'язках, бажання мати для спілкування дитину того ж віку (брат, сестра);

б) потреба бути в суспільстві інших людей;

в) бажання зайняти батьківську керівну позицію по відношенню до інших дітей (тобто на малюнку зображена дитина або яка-небудь тварина, птах і ін.);

г) потреба в людині, здатній задовольнити прагнення до близького емоційного контакту;

2. Розташування членів сім'ї, особливості їх взаємодій.

а) Сім'я намальована в повному складі, зі з'єднаними між собою руками, або сім'я зайнята однією справою - ознака згуртованості, емоційного благополуччя сім'ї, включеності дитини в цю ситуацію.

б) На низький рівень емоційних зв'язків у родині можуть вказувати такі ознаки як:

- Роз'єднаність членів сім'ї на малюнку;

- Велика відстань між ними;
 - Розміщення між ними різних предметів або стіни, наприклад, батько - газета, мати - плита або пральна машина.
 - Особливо неприємні персонажі поміщаються в рамку або малюються віддалено від інших. Якщо дитина намалювала себе в стороні від інших, це свідчить про почуття відчуженості.
- в) Члени сім'ї залучені в якусь змагальну гру, наприклад, гру в м'яч - це означає, що дитина визнає існування зв'язку, взаємного інтересу між ними, а також, наявності суперництва за вплив в сім'ї.

3. Послідовність і особливості малювання членів сім'ї (аналогічно інтерпретації основного тесту).

а) Найбільш значимий персонаж малюється першим, більшого розміру, ніж всі інші, більш ретельно і деталізовано. У процесі малювання дитина може повертатися, підправляти і доповнювати його.

б) Негативне ставлення до будь-якого члену сім'ї може виражатися через недеталізування або неповне (без будь-яких частин тіла, наприклад) зображення. Використання штрихування для зображення персонажа може позначати наявність конфліктів у відносинах з ним або відсутності афективних зв'язків. Так само можна пояснити і паузи, сумніви перед малюванням якого-небудь персонажа.

в) По тому, як або в якому стилі дитина малює себе (наскільки вона нагадує інших персонажів), можна встановити, з ким вона себе ідентифікує, чи відповідає це її статі.

Стиль:

а) Відділення. Діти намагаються ізолювати себе (і свої почуття) від інших членів сім'ї через відділення;

б) Підкреслення. Проведена внизу сторінки лінія характерна для дітей з нестійких сімей.

Для оцінки внутрішньосімейних стосунків, які сприймаються дитиною, можна використовувати наступну таблицю:

Симптомокомплекси кінетичного малюнка сім'ї:

Симптомокомплекс	Симптом
Сприятлива сімейна ситуація	Спільна діяльність всіх членів сім'ї
	Переважання людей на малюнку
	Зображення всіх членів сім'ї
	Відсутність ізольованих членів сім'ї
	Відсутність штрихування
	Хороша якість ліній
	Відсутність показників ворожості
	Адекватний розподіл людей на аркуші
	Інші можливі ознаки
Тривожність	Штрихування
	Лінія основи - підлога
	Лінія над малюнком
	Лінія з сильним натиском
	Стирання
	Перебільшення уваги до дітей
	Переважання речей
	Подвійні або переривчасті лінії
	Підкреслення окремих деталей
	Інші можливі ознаки
Конфліктність	Бар'єри між фігурами
	Стирання окремих постатей
	Відсутність окремих частин тіла у деяких фігур
	Виділення окремих фігур
	Ізоляція окремих фігур
	Неадекватна величина окремих постатей
	Невідповідність вербального опису та малюнка
	Переважання речей
	Відсутність на малюнку деяких членів сім'ї
	Член сім'ї, що стоїть спиною
	Інші можливі ознаки
Почуття неповноцінності в сімейній ситуації	Автор малюнка непропорційно маленький
	Розташування фігур на нижній частині листа
	Лінія слабка, переривчаста
	Ізоляція автора малюнка від інших членів сім'ї
	Маленька постать

	Нерухома в порівнянні з іншими постать автора
	Відсутність автора
	Автор стоїть спиною
Ворожість в сімейній ситуації	Одна фігура на одному боці аркуша
	Агресивна позиція фігури
	Закреслена постать
	Деформована постать
	Зворотний профіль
	Руки розкинуті в сторони
	Пальці довгі, підкреслені
	Інші можливі варіанти

Сім'я тварин

Інструкція: Намалюй сім'ю, яка складається з тварин, але так, щоб всі члени сім'ї були різними тваринами.

Після закінчення малювання треба з'ясувати, які це тварини і хто який член сім'ї.

Інтерпретація

Розташування малюнка на аркуші аналізується як в класичній методиці малюнку сім'ї.

Тварин слід розглядати, спираючись на методику «Неіснуюча тварина».

Враховується:

- Розмір тварини – сила або слабкість (залежно від розміру).
- Взаємодія з іншими тваринами.
- Ступінь агресивності тварини.
- Ступінь небезпеки для людини від цієї тварини (тигр, змія).
- Традиційна символіка тварини (мураха – вічний трудівник).
- Просторове розташування тварин відносно один одного.
- Послідовність малювання кожної тварини (ступінь значущості).

Значення тварин:

- Невелика тварина (миша, горобець, комаха) – мала значущість даного члена сім'ї (з точки зору того, хто малює).

- Якщо невеличка тварина – сама дитина: вона відчуває гіперопіку з боку батьків.
- Холоднокровні тварини (риба, ящірка, жаба) – мала емоційність даного члена родини.
- Змія, черв'як, скорпіон – до цього члена родини той, хто малює, відчуває негативні або амбівалентні почуття.
- Якщо дитина намалювала себе черв'яком – почуття відторгнутості в сім'ї.
- Черепаха – потреба в захисті.
- Їжак, дикобраз – впертість.
- Гієна, єхидна – негативне ставлення до даного члену сім'ї.
- Великі теплокровні хижаки – сила і активність, іноді – агресивність.
- Крокодил – агресивність.
- Батьки у виді дуже великих тварин – гіперопіка і їх боку.

Практичне заняття 7-9.

Тема: методика «Малюнок будинку»

Проведення методики студентами на собі, робота у групах, аналіз і інтерпретація одержаних малюнків, а також малюнків, запропонованих викладачем, згідно з наданою схемою інтерпретації.

Малюнок будинку

Проведення методики: аркуш А4 кладемо горизонтально.

Інструкція: «Намалюйте, будь ласка, будинок».

Істотними необхідними деталями будинку є:

Хоча б одна стіна, хоча б одне вікно, хоча б одні двері, один дах.

Труба - якщо малюється приватний будинок.

Малюнок будинку розглядається в 5 сферах: оцінка сімейної ситуації, психологічна атмосфера, міжособистісні контакти; сфера фантазій, психологічний захист.

1. Оцінка сімейної ситуації

а) Розмір будинку:

- дуже маленький будинок - тенденція відчуження, невпевненість, боязкість, сором'язливість.
- дуже великий будинок (на весь лист) - почуття сильної фрустрації, тих обмежень, які накладає сімейна ситуація; тиску.

б) Загальний вигляд будинку, особливості перспективи:

- будинок старий, розвалений - іноді суб'єкт таким чином може визначитися зі ставленням до самого себе.
- задня сторона будинку - відчуження від сімейної ситуації.
- будинок - погляд знизу - незначна роль сім'ї, почуття неповноцінності, нещастя.
- будинок поблизу - відкритість, доступність та (або) почуття теплоти і гостинності.
- будинок намальований на відстані - в сім'ї складна сімейна ситуація для автора, яку він не здатний сам вирішити; відчуття знедаленої людини.

будинок - проекція зверху - автор відкидає свою сімейну ситуацію, прагнення піти з неї.

в) Тип будови:

- багатоповерхівка - сухість, замкнутість в своїх проблемах, самотність;
- замок - легковажність, несерйозність, дуже розвинена уява, мрійливість («повітряні замки»); може бути необов'язковість;
- церква, або вілла, або палац (тобто будь-яка химерність, що привертає до себе увагу) - демонстративність.
- іноді будинок складається з різних будівель, прибудов, надбудов (літні кухні, мансарди, льохи і т.п.) - це може означати почуття ворожості до якого-небудь члена сім'ї (наприклад, до фактичного господаря будинку).
- план, схема будинку - свідчить про несприятливу ситуацію в родині;
- Кімната - асоціації можуть виникнути у зв'язку з:
 - Людьми, які проживають в кімнаті,
 - Міжособистісні стосунки в кімнаті,

Асоціації можуть мати позитивне або негативне емоційне забарвлення.

г) Розміщення малюнка на аркуші:

- Над центром листа - чим більше малюнок над центром, тим більша ймовірність, що суб'єкт схильний шукати задоволення у фантазіях (внутрішня напруженість); суб'єкт схильний триматися осторонь.
- У центрі листа - норма
- Нижче центру аркуша - чим нижче малюнок по відношенню до центру листа, тим більше схоже на те, що суб'єкт відчуває себе небезпечно і незручно і це створює у нього депресивний настрій; суб'єкт відчуває себе обмеженим, скутим реальністю.
- По лівій стороні аркуша - акцентування минулого; імпульсивність.
- У лівому верхньому куті аркуша - схильність уникати нових переживань. Бажання піти в минуле або заглибитися в фантазії.
- На правій половині аркуша - суб'єкт схильний шукати насолоди в інтелектуальних сферах. Контрольована поведінка. Акцентування майбутнього.
- Малюнок виходить за лівий край листа - фіксація на минулому і страх перед майбутнім. Надмірна заклопотаність вільними відвертими емоційними переживаннями.
- Вихід за правий край листа - бажання "втекти" в майбутнє, щоб позбутися від минулого. Страх перед відкритими вільними переживаннями. Прагнення зберегти жорсткий контроль.
- Вихід за верхній край аркуша - фіксування на мисленні і фантазії як джерелах насолод, яких суб'єкт не відчуває в реальному житті.

д) Сила натиску на олівець:

- Контури дуже прямі - ригідність.
- Контур ескізний, застосований постійно - дріб'язковість, прагнення до точності.

2. Психологічна атмосфера

Труба - символ теплих міжособистісних відносин; може бути сексуальним символом.

- Відсутність труби - в сім'ї немає емоційного тепла; автору бракує підтримки, тепла в родині.
- Труба виділена (більш жирна лінія, штрихування і т.д.) - автор дуже стурбований емоційними відносинами в сім'ї.

- Труба намальована косо по відношенню до даху - норма для дитини; значна регресія, якщо виявляється у дорослих.
- Немає диму - недолік сімейного емоційного тепла.
- Дим струмує вправо - сприятлива сімейна ситуація.
- Інтенсивний дим - людина відчуває тиск оточення.
- Слабкий дим - одна тоненька лінія - недолік емоційного тепла у самого автора.
- Надмірний дим (дуже сильний) - внутрішнє напруження через сімейну ситуацію.

3. Міжособистісні контакти (двері, вікна)

Про міжособистісні контакти говорять двері і вікна.

Двері:

- Відсутність дверей - внутрішньосімейне дистанціювання; почуття ізоляції; труднощі в контактах.
- Двері дуже маленькі (не відповідають дому) - небажання впустити інших у свій внутрішній світ; недоступність людини;
- Двері дуже великі - потреба справляти враження доступної людини; залежність людини.
- Двері вище фундаменту і без сходинок - психологічна недоступність; спроби контактувати з іншими на своїх умовах.
- Двері відчинені - висока потреба в теплих позитивних емоційних відносинах.
- Виділена дверна ручка - надмірна турбота автора про свою доступність в міжособистісних контактах.
- На дверях - замок - захисна позиція у відносинах.
- Задні або бічні двері (двері розташовані на бічній стіні) - відчуженість (усамотнення, уникнення, в сукупності з іншими ознаками - неприступність).

Вікна

Чим більше вікон, тим вище потреба вступати в контакти.

- Вікна частково завішені - норма; (є те, що закрито від інших, а є - що відкрито);
- Вікна на малюнку відсутні - це може означати ворожість і відчуження.

- Мало вікон - недолік інтересу до інших людей; захисні механізми;
- Багато вікон - готовність до контактів, відкритість до оточення;
- Вікна повністю закриті - показник прагнення до уникнення; прагнення закрити сімейне життя від чужих очей.
- Сильно підкреслені лінії вікон - підвищена значущість і стурбованість міжособистісними контактами;
- Дуже маленькі вікна - психологічна недоступність в спілкуванні, відносинах.
- Вікна тільки на першому поверсі внизу - у людини існує розрив між сферою реального і фантазійного.
- Овальні або незвичайної форми вікна - прагнення до експериментування, демонстративності в поведінці і відносинах.

Віконниці у вікнах (не обов'язково)

Відкриті віконниці, невеликі - кажуть про особистісну доступність; про хорошу здатність встановлювати міжособистісні відносини;

Закриті віконниці - кажуть про закритість, відчуженості в міжособистісних відносинах

Сходи

Якщо вони є - складності, труднощі до пристосування в міжособистісних стосунках. Сходи - це перешкоди у встановленні і підтримці міжособистісних контактів. Чим більше сходинок, тим більше перешкод.

Сходи, що ведуть в глуху стіну (без дверей) - це погана ознака: дверей немає, а сходи є. Це відзеркалення конфліктної ситуації, яка завдає шкоди її учасникам; це неприступність; це може бути неадекватність оцінки ситуації, що склалася.

Доріжки, стежки - це те, що веде до будинку:

- Широка дорога - соціальна доступність людини
- Дуже широка дорога, що звужується до дому, - поверхнева дружелюбність, насправді - прагнення до усамітнення.
- Довга доріжка - чим довше, тим важче дійти до будинку: мала доступність, обмеження доступу до себе.
- Доріжка нормальних пропорцій - такт і самоконтроль в міжособистісних стосунках.
- розвилки - це труднощі в контактах.

Відсутність доріжки - ніяк не тлумачиться.

4. Сила Его

Стіни: характеристика Его людини.

З бруса та цегляні будинки (будь-які варіанти зміцнення стін будинку) - зверхкомпенсация нестачі сили Его.

Підкреслена лінія будинку - досліджуваний намагається витіснити конфліктні тенденції.

- Одна стіна в одновимірній площині - потреба в досягненні прийняттого обличчя в міжособистісних відносинах.
- Бічна стіна (якщо найбільша) - сильне відчуження.
- Сильне підкреслення горизонтального напрямку - людина вразлива по відношенню до тиску сімейного оточення.
- Прозорі стіни - неусвідомлюваний потяг, потреба впливати на ситуацію, наскільки це можливо.
- Стіна з відсутністю її основи - слабкий контакт з дійсністю (особливо якщо малюнок поміщений внизу).
- Стіна з акцентованим контуром основи - суб'єкт намагається витіснити конфліктні тенденції, відчуває труднощі, тривогу.
- Контури лінії стіни дуже акцентовані - свідоме прагнення зберегти контроль.

Горизонтальний напрямок стін - чутливість до тиску середовища.

Виражений вертикальний напрям стін - суб'єкт шукає насолоди в фантазіях і має мале число контактів з реальністю.

5. Сфера фантазій

ДАХ відображає фантазійну сферу.

- Натиск, множинність ліній (підкреслений дах) - тривожність, потреба в захисті, мрійливість, захисне фантазування;
- Дах, наведений жирним контуром, не властивим всьому малюнку, - фіксація на фантазіях як джерелі задоволення, звичайно супроводжувана тривогою.
- Штриховка і затемнення даху - заклопотаність щодо контролю над своїми фантазіями.
- Тонкий контур даху - ослаблений контроль над своїми фантазіями.

- Багато повторюваних однакових, однотипних деталей в даху (наприклад, намальовано черепицю) - ригідність.
- Дах більший, ніж сам будинок (тобто дах по висоті більший, ніж стіна), - компенсаторна задоволеність своїми фантазіями.
- Дах дуже великий (широкий) - інтроверсивні тенденції.
- Коник даху не навішений - досліджуваний відчуває труднощі в розмежуванні фантазій і реальності; приймає бажане за дійсне.
- Підкреслено вертикальний напрямок - досліджуваний задоволений своїми фантазіями.
- Дах плоский - малий розвиток уяви і фантазії, емоційна загальмованість, бідність.

Тобто чим більше дах, - тим більше в людині розвинена сфера фантазій. Тенденція до інтроверсії.

6. Визначення рівня психологічного захисту

- Двері з важкими петлями - сильно виражений психологічний захист, відчуженість людини. Можливо, ворожість.
- Водостічні труби - яскраво виражений захист; можлива підозрілість.
- Підкреслений карниз - підозрілість, уникнення.
- Стіни в перспективі - показник захисту
- На вікнах підкреслені замки, запори, закриті віконниці - також захист.
- Паркан, дерева - чим вище, тим вище рівень психологічного захисту.
- Паркан у вигляді живоплоту - довіра до інших людей.
- Непроступна залізна огорожа навколо будинку - замкнутий характер досліджуваного.

Чим нижче огорожа, тим вище потреба в спілкуванні з іншими людьми, тим вище довіра до людей.

- Кущі - бажання захистити себе захисними бар'єрами.
- Кущі по обидві сторони доріжки - прагнення контролювати тривогу.
- Квіти на вікнах - інфантильність, демонстративність.
- Клумби - захист, або демонстративність.
- Лінія фундаменту - потреба в стабільності, захищеності.

- Додаткові деталі (квіти, трава, собача будка) - людина хоче впорядкувати навколишній простір; можлива тривога і відчуття небезпеки; бажання все контролювати - не залишати порожнього простору.
- Ганок - говорить про великодушність і почуття впевненості в собі.

Доповнення

- Погода - це відображення оцінки середовища.

Погода (яка погода зображена). Відображає пов'язані з середовищем переживання суб'єкта в цілому. Швидше за все, чим гірше, неприємніше погода зображена, тим імовірніше, що суб'єкт сприймає середовище як вороже, що сковує.

Практичне заняття 10-12.

Тема: методика «Малюнок дерева»

Проведення методики студентами на собі, робота у групах, аналіз і інтерпретація одержаних малюнків, а також малюнків, запропонованих викладачем, згідно з наданою схемою інтерпретації.

Методика «Малюнок дерева»

Проведення методики: аркуш А4 кладемо вертикально.

Інструкція: «Намалюйте, будь ласка, дерево».

Інтерпретація

Розмір:

- Дерево дуже велике – агресивність, експансивність.
- Дерево дуже маленьке – почуття неповноцінності.
- Простір коло дерева – життєвий простір людини.

Положення на аркуші:

- В центрі – згода між собою і іншими.
- Зліва – зв'язок з минулим, амбівалентне ставлення до матері. Коло краю – необхідність в незалежності (минуле держить людину).
- Справа – прагнення спиратися на авторитети, деяка ригідність. Коло краю – прагнення відірватися від минулого і піти в майбутнє.
- Зверху – депресивні переживання, які компенсуються емоційними реакціями, збудженням.
- Знизу – людина переживає почуття покинутості, провини, безпорадності, самообвинувачення.

Співвідношення розміру малюнка, аркуша, елементів малюнка (висота дерева – без коренів, висота стовбура – без коренів):

- Висота дерева $\frac{1}{4}$ аркуша – залежність, недолік довіри до себе, інфантильність. Якщо у дорослого – мрії про компенсаторну могутність.
- Висота дерева $\frac{1}{2}$ аркуша – залежність, соромливість, але трохи менше виражено, чим у попередньому випадку.
- Висота дерева $\frac{3}{4}$ аркуша – гарна адаптація до оточення.
- Висота дерева = висоті аркуша – прагнення людини бути помітною, хоче ствердитись перед оточенням.

Крона – сфера інтелекту.

Стовбур – сфера Его, зв'язок з реальністю.

Співвідношення висоти крони і висоти аркуша:

- Висота крони $\frac{5}{8}$ висоти аркуша – інтенсивне інтелектуальне життя.
- Висота крони $\frac{3}{8}$ аркуша – нормальне інтелектуальне життя, нормальний контроль і рефлексія.
- Висота крони $\frac{1}{8}$ аркуша – недолік інтелектуальних інтересів, рефлексії, контролю. В малюнку 4-х річної дитини – норма.

Співвідношення висоти стовбура і висоти крони:

- Висота стовбура $>$ висоти крони – переважання інтересу до конкретних речей, людина живе в теперішньому, потреба в активності, контактах, русі.
- Висота стовбура в 2-3 рази $>$ висоти крони – залежність від оточення, агресивність, протистояння оточенню, імпульсивність, збудливість, недостатній контроль емоційної сфери.
- Висота стовбура $=$ висоті крони – пошук згоди з оточуючим світом, вимогами оточення, емоційна і інтелектуальна рівновага з середовищем.
- Висота стовбура $<$ висоти крони – розвинута рефлексія, яка допомагає зберегти контроль і самоконтроль, контроль над емоційними реакціями й інтелектуальною сферою.
- Висота стовбура \ll висоти крони – високий інтелектуальний рівень, втеча в уявний світ, іноді художні інтереси.

Співвідношення ширини крони та ширини аркуша:

- Ширина крони $\frac{1}{4}$ ширини аркуша – невпевненість у власних силах, інтелектуальних здібностях, оборонна позиція.

- Ширина крони $\frac{1}{2}$ ширини аркуша – невпевненість у власній цінності.
- Ширина крони $\frac{3}{4}$ ширини аркуша – високий інтелект.
- Ширина крони = ширині аркуша – людина любить і хоче привернути до себе увагу, намагається бути помітною, любить розмовляти.

Крона:

- Сильно виступає вліво – амбівалентне почуття до матері: прихильність і агресивна опозиція.
- Виступає вправо – бажання самому впливати на ситуацію, керувати ситуацією, яка виникає через складнощі в контактах і спілкуванні.
- Крона переполює верх аркуша (багато листя, гілок) – компенсація почуття неповноцінності прагненням до влади.

Види крон:

- Відкриті – прагнення досягнень, домінантності, цілеспрямованості, наполегливість, змагальність.
- Закриті – залежність, пасивність.

Види закритих крон:

- Хмароподібна – показник фантазії і низького енергетичного рівня.
- Каракулі (безладна плутанина ліній) – високий енергетичний рівень, емоційна лабільність, збудливість.
- У вигляді завитків – мовна активність, з ентузіазмом ставиться до всього, за що береться.
- Сплющена – відчуття тиску оточення, недостає безпеки.

Стовбур:

- Виходить за низ аркуша – людина шукає безпеку, потреба в стабільності, емоційних контактах.
- Дерево маленьке і виступає за верх аркуша – почуття пригніченості.

Аналіз окремих елементів

1. Стовбур – Его (характер зображення)

- Намальований однією лінією – для маленьких дітей, розумово відсталих – норма. Для дорослих – не хоче бачити оточуючу реальність такою, якою вона є.

Контур стовбура – контакти з дійсністю.

- Стовбур – прямі лінії – ригідність, жорсткість.
- Стовбур – хвилясті лінії – лабільність, велика контактність.
- Стовбур – розширюється до основи – шукає надійне положення в світі.

- Стовбур – звужується до основи – відсутність почуття безпеки, оточення людини не дає їй необхідної опори.
- Стовбур – Л-форми – показник опозиції, бажання показати свою силу.
- На стовбурі намальовані рубці – показник пережитих труднощів, травм, конфліктів. Чим ближче до основи стовбура, тим раніше була травма.
- Стовбур, відділений основою, - почуття людиною ізольованості.
- Стовбур замикає коло – вузьке коло людей.

2. Гілки (форма контактів людини з оточуючим світом):

- З вигином – гнучкість контактів, гарні контакти.
- Відпиляні гілки – почуття неповноцінності, чогось не вистачає.
- Якщо замість дерева намальована гілка – людина в стані кризи і кризових переживань.
- Голі гілки часто характерні для осіб з дитячою безпосередністю, жвавістю, які відрізняються вмінням дивитися на світ «свіжим поглядом».

Листя (не обов'язковий елемент)

- Багато листя – багато міжособистісних контактів.
- Чим менше листя, тим менше контактів.
- Відсутність листя – недолік інтеграції Его (але це спірне питання).
- Листя загострені – агресивність у контактах.
- Великі листя – глибокі контакти.
- Опале листя (яке падає) – песимістичні настанови, людина з труднощами пристосовується до вимог соціуму, нездатна приховувати свої думки.

Контур сильно наведений – збудливість, нерівновага, імпульсивність.

Коріння (не є обов'язковим елементом):

Пов'язують зі сферою несвідомого і з матеріальним досвідом людини – укоріненість людини в реальності, практичність, прагматичність.

Види коріння:

- Надмірно підкреслені біля входу в землю – висока потреба домінувати в реальності, контроль.
- Немає коріння і немає основи – відсутність стабільності.
- Коріння слабо організоване – нестабільність людини.
- Гарно розгалужене коріння – стабільність людини, укоріненість в реальності.
- Коріння затемнене – тривога (пов'язана зі сферою несвідомого, відчуття нестабільності).
- Кігтеподібне коріння – агресія.
- Дуже тонке коріння – слабка укоріненість людини в реальності.

- Довге коріння – цікавість (дізнатися, що сховано).

Додаткові елементи:

- Квіти, прикраси на дереві – демонстративність (частіше у жінок).
- Плоди (фрукти) – прагматичні настанови людини. Якщо багато плодів – намагається здаватись продуктивним. За К.Кохом, наявність яблук – почуття провини.
- Гніздо на дереві – бажання мати свою сім'ю.
- Кора – захисні механізми. Чим краще промальована, тим більше побоювання агресії, більше захисних механізмів. Потреба в захисті. Якщо кора сильно затемнена – тривожність, занепокоєння, пов'язані з іншими людьми, з оточенням.
- Дупло – травматичний досвід (або перенесена хронічна хвороба, операція). Можуть бути сексуальні проблеми. Якщо дупло малюють діти і хтось з нього виглядає – норма. Якщо малює жінка – бажання мати дітей або показник залежності, незрілості.
- Шпаківня – демонстративність, бажання більших контактів з іншими людьми, бажання створити сім'ю, деяка інфантильність.

Інтерпретація за сферами особистості

- Показники розвитку когнітивної сфери (стовбур, який органічно входить в крону, висота крони $\frac{5}{8}$ аркуша, висота крони набагато більше висоти стовбура, ширина крони $\frac{3}{4}$ аркуша – високий інтелект).
- Соціальна сфера (гілки і листя, плоди, стовбур).
- Емоційна сфера (штриховка – тривожність, опале листя, осіннє дерево, малюнок вгорі – депресивність, внизу – безпорадність, непотрібність, мала значущість; співвідношення висоти стовбура і висоти крони).
- Характеристики Его (співвідношення висоти крони до висоти аркуша $\frac{3}{8}$ – рефлексія, контроль. Співвідношення висоти крони до висоти стовбура – чи живе людина в теперішньому).
- Характеристики життєвого простору (наскільки дерево заповнює аркуш, контур стовбура – контакт зі світом, пейзаж – намагання заповнити пустоту).
- Особливості адаптації (дерево $\frac{3}{4}$ аркуша – нормальна адаптація, коріння – пошук опори, надійності, закрита крона – пасивність, залежність).

Практичне заняття 13-15.

Тема: методика «Малюнок людини»

Проведення методики студентами на собі, робота у групах, аналіз і інтерпретація одержаних малюнків, а також малюнків, запропонованих викладачем, згідно з наданою схемою інтерпретації.

Малюнок людини

Проведення методики: аркуш А4 кладемо вертикально.

Інструкція: «Намалюйте, будь ласка, людину».

Структурні і формальні аспекти малюнка

Послідовність малювання.

Суб'єкти, які починають малювання з рис обличчя і потім обводять їх, ті, хто починає з капелюха, а не з голови, ті, хто малює голову в останню чергу, і ті, хто починає з ніг і рухається вгору - всі вони демонструють деякий ступінь міжособистісної дезадаптації, що містить небажання або нездатність брати на себе емоційні зобов'язання.

Коливання, пов'язані з малюванням певних областей фігури, означають небажання мати справу з конфліктами, що відносяться до цих областей.

Симетрія. Індивіди, що роблять надмірно симетричні малюнки, - зазвичай скуті, емоційно холодні і відсторонені, нестійкі особистості.

Поза намальованої фігури може бути розцінена так само, як і поза реальної людини.

Дія або рух

Дії або рухи зображеної людини відображають різноманітність тем. Фігура може бути такою, що позує, що йде, що бореться, дає щось комусь, вимовляє промову або вітає когось.

Дія більш характерна для малюнків хлопчиків передпідліткового віку.

Дівчата демонструють явну перевагу статичним фігурам, виставленим напоказ.

Перспектива

У цілому зображення фігури в профіль інтерпретується як ознака ухиляння, страх перед засудженням. Також профілі вважаються показником інтелектуальної

зрілості. Руки за спиною або в кишенях вважаються більш точним і безпосереднім вираженням ухиляння, ніж зображення профілю.

Тип лінії

Лінія контуру тіла є кордоном між тілом і навколишнім середовищем, і часто відображає ступінь захищеності, уразливості або ізоляції суб'єкта.

Психічні зриви, породжені конфліктами, зосередженими в специфічних областях фігури, часто виражені в несподіваній зміні лінії або в явному розриві.

Нечітка лінія з'являється найчастіше у боязкого й невпевненого індивіда.

У малюнках, де контур голови, намальованої анфас, виконаний з натиском, а риси обличчя слабо промальовані, - сильне прагнення до соціальних контактів контрастує з боязкістю, сором'язливістю індивіда в реальній соціальній поведінці.

Профільні малюнки, в яких чітко виділена лінія лицьового профілю, в той час як контури решти фігури розпливчасті і нечіткі, характеризують відстороненість і спонукання до соціального домінування.

Інтерпретація малюнка починається з **голови**, якій приділяється найбільша увага.

Голова велика - значимість інтелектуальної сфери; для малюнків дітей - типова.

Голова маленька - переживання інтелектуальної неадекватності; також може зустрічатися в малюнках агресивної тематики при наявності великого сильного тіла

Голова зображується в самому кінці - порушення в міжособистісних відносинах.

Обличчя:

Вираз обличчя є однією з таких характеристик малюнка, які можна інтерпретувати безпосередньо.

Досліджуваний, який навмисно пропустив зображення рис обличчя, в той же час ретельно і нарочито виділив контур і деталізацію інших частин фігури, як правило, прагне до відходу від проблем, пов'язаних з конфліктами в міжособистісних стосунках. Такий малюнок - графічне уникнення проблеми.

Зображення обличчя в профіль - ухиляння, можливо, страх перед засудженням. У той же час - ознака інтелектуальної зрілості.

Очі:

Це основний орган зв'язку із зовнішнім світом.

Маленькі очі - поглиненість власними переживаннями.

Прикриті або закриті очі - уникнення, прагнення відгородитися від світу

Пропуск зіниць, малювання тільки контуру очей - слабкий зв'язок із зовнішнім світом

Очі у вигляді однакових кружечків у поєднанні з такої ж форми гудзиками, носом і ротом - відображення залежності, неглибокої емоційності.

Брови: значення брів не з'ясовано, але вони надають додаткове значення виразу обличчя.

Ніс:

Ніс на малюнках прийнято розглядати як сексуальний символ.

Надмірно довгий ніс як демонстрація сексуальної сили зустрічається у індивідів, які мають проблеми з потенцією, часто - вікові.

Ніс - «гудзик» - інфантильність, залежність.

В цілому, ніс може бути *зменшений, підтертий, завуальований, перекреслений, або зовсім пропущений* - наявність конфлікту в сексуальній сфері.

Якщо якимось особливо позначені *ніздрі* - це вважається проявом агресії.

Рот:

Надмірно сильне виділення рота - фіксація на їжі, схильність до лихослів'я і схильність до спалахів гніву.

Відкритий рот з детально промальованими зубами - ознака інфантильної вербальної агресивності

Рот, зображений різкою, грубою лінією (як щілину) - агресивність, часом прихована, м.б., - надкритикою.

Відсутність рота - дуже сильне почуття провини через оральну агресію; також зустрічається в малюнках астматиків.

Повні губи в чоловічій фігурі - показник фемінінності, жіночності.

Підборіддя

У профільних зображеннях *підборіддя* часто *напружене* або *помітно виступає* - може розцінюватися як компенсація слабкості, нерішучості, страху відповідальності.

У поєднанні з *натиском* всього профілю обличчя, на противагу легким лініям у всіх інших місцях - прагнення до переваги і соціальної значущості.

Вухо:

Відсутність вух на малюнку має менше значення, ніж пропуск досліджуваним найбільш активних частин тіла.

Вухо виділяється своїм розміром, формою, місцем розташування, або *відстовбурчені* або *виступає крізь волосся*, - це схильність до реактивності на критику.

Часто *виділяють* вухо підозрілі і недовірливі параноїки.

Посилене виділення вух можуть демонструвати також індивіди, які легко ображаються і чинять опір авторитетам.

Особлива увага до малювання вуха може бути пов'язана з глухотою.

Волосся:

Символічне значення волосся як індикатора сексуальної зрілості.

Виділення волосся на голові, на грудях, у вигляді бороди або вусів - в цілому інтерпретується як прагнення підкреслити мужність.

Акцент на хвилястому, спадаючому чарівним каскадом волоссі в жіночих малюнках - свідомство активності сексуальних фантазій.

Енергійне розтушовування волосся в малюнках чоловіків поряд зі слабо вираженою формою зачіски часто є конфліктом мужності.

Шия

Структурно шия є сполучною ланкою між тілом (імпульсивним життям) і головою (інтелектуальним, раціональним контролем). Таким чином, шия - це їх координаційна ознака.

Шия часто підкреслюється за допомогою графічного виділення тими індивідами, які стурбовані неузгодженістю своїх імпульсів і функцій свідомого контролю. Для їх особистості характерно усвідомлення якоїсь роздвоєності, наявності конфлікту, що відноситься до сили Супер-Его.

Пропуск шиї зустрічається в малюнках індивідів, яким дійсно бракує здатності довільно регулювати свої спонукання.

Довга тонка шия - сильний раціональний контроль.

Товста коротка шия - слабкість контролю над тілесними імпульсами, імпульсивність.

Адамове яблуко зустрічається в малюнках порівняно рідко. На несвідомому рівні воно уособлює собою маскуліність.

Зображення Адамова яблука у жінки - приписування їй маскуліних рис.

В дитячий малюнок шия включається найпізніше.

Руки і кисті:

У функціональному відношенні руки і кисті співвідносяться з розвитком Его і соціальною адаптацією.

Найчастіше пропускаються кисті рук: це може означати, що індивідом відчувається брак соціальних контактів, сильна потреба в спілкуванні.

Кисті мають розпливчасті обриси або затемнені - недостатня компетентність в соціальних контактах, недостатня продуктивність.

Руки за спиною - боязнь міжособистісних контактів, можливо, відмова від спілкування.

Рука поміщена в кишеню - антисоціальні тенденції або скритність.

Руки прямі, розведені в сторони - екстравертність індивіда, поверхневі і не глибокі міжособистісні контакти.

Великі руки як вираз сили - можуть бути наслідком бажаної компенсації фізичної слабкості.

Дуже довгі руки - прагнення до досягнення або придбання, в залежності від інших аспектів малюнка.

Руки тендітні або виснажені - можуть означати слабкість як фізичну реальність чи як психічну реакцію.

В цілому, напрямок і гнучкість ліній руки співвідносяться зі ступенем і спонтанністю активної взаємодії з середовищем.

Пропуск рук ніколи не може вважатися випадковою помилкою. У випадках глибокої депресії можуть бути *пропущені руки* внаслідок відчуття важкої провини.

Пальці:

Малювання пальців без зображення рук - ознака інфантильною агресії.

Пальці, що нагадують виноградини, короткі і округлі, - в малюнках дітей є нормою, а в малюнках дорослих - ознака бідності мануальних навичок і інфантильності.

Сильно заштриховані або підкреслені пальці - індикатори почуття провини.

Стиснутий кулак, винесений далеко від тіла - антисоціальні тенденції.

Кулак тісно притиснутий до тіла - пригнічена внутрішня тенденція до бунту.

Рука з ретельно виділеними пальцями, але обведеними однією лінією, як і зображення руки і пальців у вигляді рукавички - пригнічена агресія.

Малювання більше п'яти пальців на руці - амбітність або агресивність.

Ноги і ступні:

Ноги, а особливо ступні, є джерелами конфлікту і труднощів у багатьох малюнках.

Прикуті до ліжка, депресивні, похмурі і замкнуті індивіди можуть чинити опір малюванню ступнів і навіть ніг, а іноді пропонувати компроміс, зображуючи *фігуру, яка сидить*.

Часто суб'єкт, що має сексуальні проблеми, *може відмовитися закінчити малюнок нижче лінії пояса, або ледь намітити кілька певних ліній для цієї частини тіла*.

Механічна, жирна лінія поділу на рівні талії в малюнках, де це не є пояс як деталь одягу, - вказує на наявність проблем в сексуальній сфері.

Повні тіла з маленькими, тонкими ногами - вираз відчуття занепаду і недостатності.

Ноги - сильні, стійкі, м'язисті, рівні - впевненість в сексуальній силі і привабливості.

Пальці ніг: У нормі не з'являються в малюнку одягненої фігури.

Пальці ніг в малюнку обтягнутої фігури - підкреслення агресивності

Обмеження пальців ніг, показане на малюнку лінією, що об'єднує їх зовнішні краї, - притуплення або придушення агресивних тенденцій.

Тулуб:

Фігура, що містить кути, - маскулітність, *округла фігура, м'які лінії* - фемінність, інфантилізм.

Дуже худе тіло при зображенні людини своєї статі зазвичай означає деяку незадоволеність своїм типом тіла. Це може бути прямою репрезентацією тілесної крихкості або слабкості, або це може являти собою компенсацію небажаної повноти.

Подвійний або нерівний тілесний контур зазвичай свідчить про стурбованість проблемою ваги, особливо в контексті підкреслення оральної області в малюнках.

Груди:

Підвищений і значний інтерес до зображення грудей відзначений в малюнках емоційно і психосексуального незрілих чоловіків.

Груди стираються, затушовуються, до них часто повертаються для додавання декількох додаткових непомітних ліній - стурбованість цією частиною фігури.

Плечі:

Ширина і масивність плечей вважається найбільш загальним графічним виразом фізичної сили і фізичної досконалості.

У малюнках чоловіків масивні плечі, виділені за рахунок інших частин фігури, зустрічаються у підлітків і як надкомпенсація почуття тілесної неадекватності.

Одяг:

Детально вималюваний одяг поряд з зачіскою і прикрасами - ознака демонстративності.

Деякі чоловіки малюють на фігурі молодого людини одяг тієї моди, яка була за часів молодості батька, таким чином підтверджуючи сильну ідентифікацію з батьком.

Виділення гудзиків за допомогою затушовування, спеціального натискання, або випадкового або неправильного розташування на фігурі зустрічається в основному у залежних, інфантильних і неадекватних людей.

Виділення гудзиків відбувається в основному в малюнках прив'язаних до матері індивідів

Гудзики є помітною деталлю уніформ, що передбачає деякий взаємозв'язок з комплексом підпорядкування авторитету.

Кишені:

Подібно до гудзиків, неадекватне виділення кишень видно в малюнках інфантильних і залежних індивідів, і більше у чоловіків, ніж у жінок.

Для підростаючого хлопчика велика кишеня є символом розширення Его і зрілості. Кишені можуть використовуватися підлітками як вираз прагнення до мужності, яке вступає в протиріччя з емоційною залежністю від матері.

Жінки рідко позначають кишені на своїх малюнках. Вони схильні до більшої незалежності, і їх одяг, за винятком суконь "сорочкового" крою і піджака, рідко має кишені.

Краватка: є сексуальним символом, вона найчастіше зустрічається на малюнках хлопчиків і молодих чоловіків.

Капелюх: Капелюх має на меті зробити чоловіка представницьким. Капелюх також є сексуальним символом, поряд з трубкою, тростиною, сигаретою, пістолетом, які дають зрозуміти стурбованість сексуальною сферою.

Індикатори конфлікту

Специфічні відмінності в зображенні будь-якої частини фігури розцінюються як позначення конфліктного відношення до цієї області.

Виділення частини малюнка за допомогою невеликого переривання, затуманення або посилення лінії, за допомогою стирання або тушування.

Очевидний пропуск руки, ніг або ступень вельми важливий.

Око може мати великий контур, але всередині нього не буде ніяких деталей, хоча в інших відносинах малюнок виконаний ретельно.

Стирання являють собою спробу щось змінити або поліпшити. Слід зауважити, що стирання не пов'язані з об'єктивною трудностю зображення тієї частини, яка стирається. Вони часто призводять до погіршення форми, а не до виправлення, підтверджуючи тим самим, що стирання означає конфлікт.

Практичне заняття 16.

Тема: методика «Хто я?»

Проведення методики студентами на собі, робота у групах, аналіз і інтерпретація одержаних даних згідно з наданою схемою інтерпретації.

Схема аналізу:

1. Персональні якості. «Я сам».

- Зовнішність
- Демографічні ознаки.
- Здоров'я.
- Матеріальне забезпечення.
- Освіта.
- Інтереси

І т.д.

2. Соціогрупова ідентифікація. «Я в групі».

- Сімейний стан.
- Етнічна приналежність.
- Ідентифікація з людьми своєї країни.
- Ідентифікація з людьми своєї професії.
- Ставлення до роботи.
- Ідентифікація за релігійною приналежністю

І т.д.

3. Особистісні властивості (узагальнена класифікація) «Хто Я»

1. Фізичні характеристики.

2. Психологічні свойства.
3. Соціопсихологічні риси.
4. Світоглядні риси.
5. Локус-контроль.
5. Соціостатусні характеристики.

Завдання для самостійної роботи.

Самостійно провести з досліджуванним методиками «Неіснуюча тварина», «Малюнок сім'ї», «Малюнок будинку», «Малюнок дерева», «Малюнок Людини». Проаналізувати кожний малюнок, написати за кожною методикою інтерпретацію, яка має закінчуватися висновком.